

УДК 338.24.021.8

У. Ю. Палійчук, асистент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ: МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Оптовий ринок електроенергії (ОРЕ) України було створено у 1996 році за зразком моделі пулу електроенергії Англії та Уельсу. ОРЕ є впорядкованою системою здійснення операцій купівлі-продажу електричної енергії. Протягом тривалого часу робота ОРЕ, як і енергетичної галузі в цілому, була нестабільною. Це було пов'язано, насамперед, з проблемами неплатежів та накопиченої заборгованості за відпущену електроенергію. В результаті здійснених урядом низки заходів, у тому числі пов'язаних з початком приватизаційних процесів та залученням нових менеджерів у галузь, починаючи з 2000 року спостерігається стійка тенденція до досягнення повної оплати за відпущену електроенергію [1].

Основою електроенергетики України є Об'єднана енергетична система (ОЕС) країни, яка здійснює централізоване електрозабезпечення споживачів, взаємодіє з енергосистемами суміжних держав, забезпечує експорт, імпорт і транзит електроенергії. ОЕС об'єднує енергогенеруючі потужності і розподільні мережі регіонів України, які сполучені між собою системними лініями електропередачі (рис.1).

Всі суб'єкти енергетики – ліцензіати (генеруючі компанії, розподільчі компанії, постачальники електроенергії) – формують Оптовий ринок електроенергії (ОРЕ), який функціонує по вже застарілій моделі "єдиного покупця" (пулу) [1].

Як відзначається у [2], основними недоліками поточної моделі оптового ринку електроенергії України є відсутність прямих контрактів з виробниками, що обмежує конкуренцію в сфері роздрібного постачання, а також неможливість для пересічного споживача змінювати постачальника. Механізм формування тарифів є недосконалим і, як наслідок, спостерігаємо недоотримання генеруючими компаніями коштів за вироблену електроенергію, що, в свою чергу, не дозволяє їм інвестувати в модернізацію потужностей.

До проблем, властивих безпосередньо моделі "єдиного покупця", в умовах України додаються також проблеми, зумовлені специфічними обставинами:

- наявність непогашених боргів між учасниками ОРЕ;
- дефіцит поточних платежів;
- адміністративне втручання у потік коштів на ОРЕ;
- неефективна конкуренція, що спонукає регуляторне втручання;
- відсутність ринку допоміжних системних послуг (відсутність пікової/маневрової потужності);
- адміністративне втручання в управління ринком;
- перебування мереж у власності облэнерго надає їм переваг у конкуренції в сфері роздрібного постачання;

- відсутність механізмів кредитних гарантій та управління ризиками;
- відсутність стимулів для ефективного управління обмеженнями в передавальних мережах.

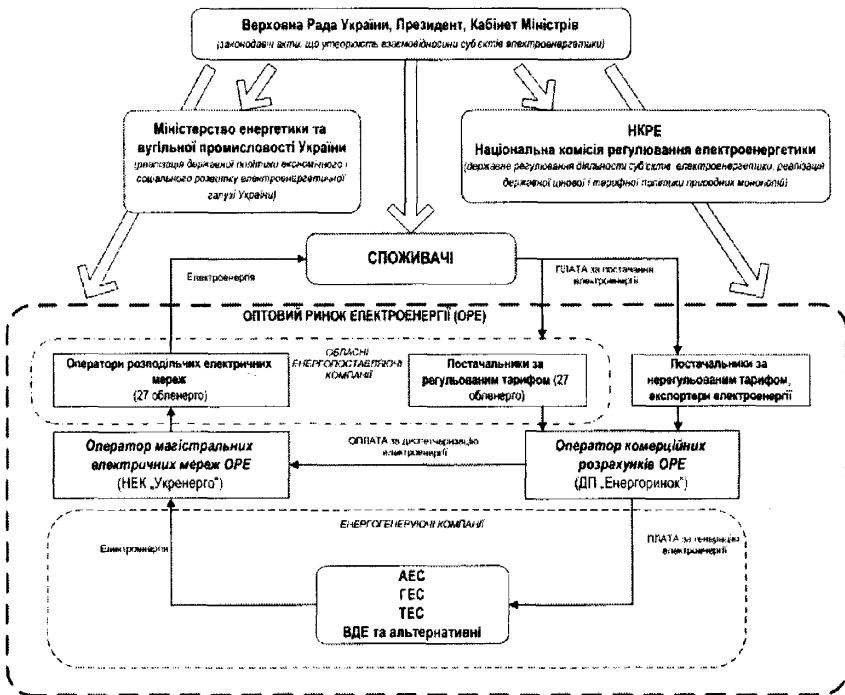

Рис. 1. Діяча структура енергетичного ринку України [1]

З огляду на те, що сучасні тенденції розвитку електроенергетичної галузі та проблеми, що накопичилися, вимагають переходу від ринку "єдиного покупця" до ефективнішої і орієнтованої на потреби споживачів моделі ринку електроенергії, в Україні затверджена поетапна концепція переходу від існуючої моделі ринку до прогресивнішої конкурентної моделі двосторонніх контрактів з балансуємим ринком [1].

Принциповими засадами перетворення та лібералізації ринку електроенергії в Україні, що визначаються положеннями законопроекту Міністерства енергетики та вугільної промисловості "Про ринок електроенергії", є наступні [3]:

- відповідність правилам, прийнятим в ЄС (Третій енергетичний пакет);
- споживачі можуть прогнозувати витрати через можливість укладати довгострокові контракти;
- споживач обирає постачальника, який сформує найбільш привабливий тарифний пакет;

- субсидування ТЕЦ та ВДЕ розподіляється між усіма споживачами однаково, за рахунок тарифу оператора системи передачі;

- НКРЕКП не встановлює тарифи для виробників електроенергії. Тарифи встановлює ринок, а це – мотивація для зниження ціни та покращення якості послуг;

- продаж та постачання електроенергії за ринковими цінами дозволяє виробникам отримати кошти на модернізацію, залучати інвестиції;

- виробник, трейдер (посередник) та транспортувальник електроенергії не можуть належати одному власнику. Це покращить умови конкуренції.

Структура нового ринку електроенергії передбачає три способи організації продажу та розрахунків за електроенергію [3; 4], а також паралельне функціонування декількох сегментів (рис. 2):

1. Ринок двосторонніх договорів.

На ринку виробники можуть напряму продавати електричну енергію збутовим компаніям та кінцевим споживачам, які отримали статус незалежного постачальника. Такі договори не регулюються, зокрема щодо ціни, умов оплати та строку їх дії. Суб'єктами ринку двосторонніх договорів є: виробник електроенергії, незалежний постачальник електричної енергії, гарантований постачальник електричної енергії, електророзподільне підприємство, електропередавальне підприємство, кваліфікований споживач. На ринку двосторонніх договорів постачальники електричної енергії покривають більшість своїх потреб у електричній енергії. Регулятор не має права втручатися у ціноутворення та взаємовідносини учасників ринку двосторонніх договорів, будь-який споживач має право здійснювати операції купівлі-продажу електричної енергії. Постачальники мають право укладати прямі двосторонні договори з виробниками на умовах, які є предметом домовленості сторін, у тому числі з фіксацією ціни на електроенергію на довгий термін, що дозволить більш чітко прогнозувати доходи та видатки.

2. Ринок "на добу наперед".

Ринок, на якому учасники продають електричну енергію з виконання контрактів "на наступний день" шляхом подання заявок на купівлю/продаж оператору ринку. Ринок створений з метою зниження небалансів учасників ринку. Суб'єктами ринку "на добу наперед" є: виробник електроенергії, незалежний постачальник електричної енергії, гарантований постачальник електричної енергії, гарантований покупець електричної енергії за "зеленим тарифом", електророзподільне підприємство, електропередавальне підприємство, оператор ринку "на добу наперед". Ринок "на добу наперед" функціонально є біржею, на якій визначається єдина ціна на електроенергію за принципом маржинального ціноутворення на основі балансу сукупного попиту та сукупної пропозиції.

3. Балансуючий ринок.

Ринок, організований системним оператором з метою балансування обсягів виробництва та імпорту електричної енергії (пропозиція), споживання, експорту електричної енергії (попит) та врегулювання системних обмежень в об'єднаній енергетичній системі України, а також фінансового урегулювання

наслідків небалансів електричної енергії. Суб'єктами балансуючого ринку є: виробник електроенергії, незалежний постачальник електричної енергії, гарантований постачальник електричної енергії, гарантований покупець електричної енергії за "зеленим тарифом", системний оператор, адміністратор розрахунків, а також кваліфікований споживач, за умови, що він набув статусу учаснику ринку та став стороною, відповідальною за баланс. Балансуючий ринок – це фактично система розрахунків за фактом споживання електричної енергії, яка спрямована на стимулювання максимально точного виконання заявлених графіків споживання та виробництва.

Окрім цього, на ринку додаткових послуг системний оператор закуповує ці послуги з метою забезпечення сталої та надійної роботи об'єднаної енергетичної системи України і якості електричної енергії відповідно до встановлених стандартів.

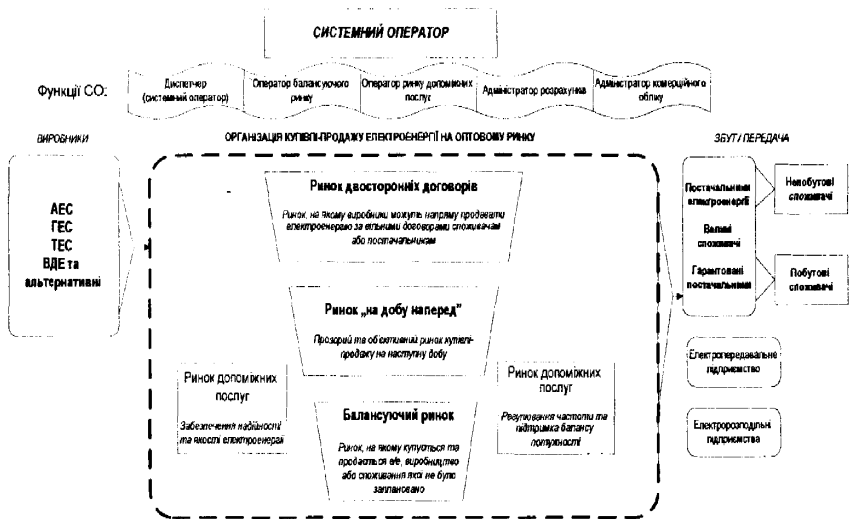

Рис. 2. Принцип організації купівлі-продажу електроенергії за новою моделлю оптового ринку (складено на основі [3; 4])

Як зазначають експерти [5], лібералізація ринку електроенергії передбачає створення нових правил роботи оптового ринку електроенергії, де будь-які компанії (за умов відповідності певним критеріям) отримають право доступу до оптового ринку. Роздільний ринок повинен насититись новими постачальниками, які створять власну споживачську мережу і запропонують свої конкурентні переваги майбутнім споживачам. Такі компанії стануть альтернативою існуючим обленерго. На ринку з'явиться вибір, коли споживачі зможуть вибрати постачальника.

Реформи вимагатимуть нових правил функціонування електричних мереж. Головною передумовою їх здійснення на ринку електроенергії має стати поділ

ринку на ринок електроенергії як продукту (товару) та функціонування мережевих сервісів (передача та розподіл, забезпечення якості, координації балансування попиту та пропозиції, забезпечення стабільності енергосистеми). Такі зміни дозволять відокремити ціну електроенергії і послуг з її постачання [5].

Як зазначається у [3; 4], перехід на нову модель функціонування ринку електроенергії України в частині відновлюваної енергетики передбачає збереження всіх гарантованих державою привілеїв для ВДЕ. Модель ринку передбачає гарантоване фінансування "зелених" тарифів за рахунок Фонду розподілу вартісного дисбалансу. Гарантований покупець зобов'язаний купувати у суб'єктів господарювання, яким встановлено "зелений" тариф, всю електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики з альтернативних джерел енергії за "зеленим" тарифом протягом всього строку застосування "зеленого" тарифу. Організаційно гарантований покупець є державним підприємством, через яке держава виконує свої обов'язки перед виробниками ВДЕ. Крім цього, в частині стимулювання виробників ВДЕ, для вітрових та сонячних електростанцій встановлюються пільгові ставки оплати за спричинені небаланси (до 2030 року).

На ринку електроенергії має місце факт контролювання ціни на електроенергію та обсягів її виробництва повністю з боку держави, що свідчить про відсутність ринкової свободи гравців ринку і споживачів [6], практично всі види діяльності безпосередньо регулюються НКРЕКП. Прийняте законодавство щодо реформування ринку поки що не впроваджується. Проведений аналіз свідчить також, що спільною невирішеною проблемою для всіх сегментів енергетичного ринку залишається проблема відсутності регулятора. З одного боку, регулятор повинен не допустити необґрунтованого підвищення тарифів або обмеження постачання обсягу продукції з боку компанії-монополіста, а з іншого – створити для підприємств-операторів мереж такі умови, щоб вони могли отримувати достатньо прибутку для розвитку за рахунок власних коштів. Доки закон про регулятора не прийнятий, енергоринок не може запрацювати на конкурентних засадах [7].

Список посилань на джерела

1. Модель енергоринка України [Електронний ресурс] // "Укренергоекспорт". – Режим доступу: <http://www.ukrenergosexport.com/uk/content/модель-енергоринка-україни>.
2. Коссе І. Реформа ринку електроенергії в Україні. Консультативна робота №4 [Електронний ресурс] / Ірина Коссе // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2012/Policy_Paper_4_final.pdf.
3. Нова модель ринку електроенергії [Електронний ресурс] // Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – Режим доступу: <http://energyreform.uacrisis.org/electricity>.
4. Реформування енергоринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uba.ua/documents/doc/julia_nosulko_04_06_14.pdf.

5. Лібералізація ринку електроенергії [Електронний ресурс] // Onstan. – 2015. – Режим доступу: <http://onstan.com/ua/liberalizatsiya-rinku-elektroenergiyi/>.

6. Експерти заявляють, що монополія на ринку електроенергії відсутня [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2015. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/1935892-eksperti-zayavlyayut-scho-monopoliya-na-rinku-elektroenergiyi-vidsutnya.html> .

7. Кацер-Бучковська Н. Реформи енергоринку не буде, або Чому досі немає незалежного регулятора [Електронний ресурс] / Н. Кацер-Бучковська // Економічна правда. – 2016. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/02/5/580057/>.